

Van-e magyar filozófia?

Ma, amikor a világ eresztékei recsegnek-ropognak körülöt-tünk, amikor megújult nemzetek jutottak el szívós harcok után tö-rekvéseik, céljaik megvalósításához, amikor mi is tágabb lehetősé-gek között kezdhetjük kiépíteni életünket és új programokat tű-zünk ki a magyar élet teljesebbé tételére; ma fokozott szükség van arra, hogy őszintén magunkba nézzünk s meglássuk: mink van, milyen szellemi értékekkel rendelkezünk, milyen szellemi ér-tékekre építhetünk? Szébb magyar jövődöt építeni nem lehet más-ként, mint gondosan és kendőzés nélkül számolni a valósággal, nem áltatni magunkat, hanem bátran szembenézni a tényekkel, még ha ez a szembenézés egyik-másik ponton csalódást és kiábrándulást hozna is számunkra.

E meggondolás készítet, hogy szembenézzünk a nagy kérdéssel: mink van filozófiai tekintetben; lehet-e beszélni egyáltalán magyar filozófiáról, van-e a magyarnak olyan megalapozott és igazolt fi-lozófiai gondolatrendszere, amelyen értékes, jövőt formáló világ-nézet alapulhat?

Aktuálisná teszi a kérdést és a kérdéssel való leszámolást az is, hogy a Dormándi László szerkesztésében 1938-ban megjelent Kis Enciklopédia, amely »a tudományok és művészetek összefogla-lását» lenne hivatva adni, a Vass Gyula által írt »A bölcsélet alap-vonalai» c. fejezetében a magyar bölcsélettel kapcsolatosan ilyen megállapításokat tesz: »Magyar bölcsületről csak fenntartással le-het beszélni. Fenntartással, mert megfelelő létfeltételek hiányában csak művirág lehet belőle... Amit mégis ezen a néven nevezhetnénk, tőlünk idegen kultúrlélek felrétegződése és mint ilyen, iskolás jellegű. Igazi kultúrhatást nem fejthetett ki, hatástalannak kellett maradnia». (170. o.) Ilyen elvi állásfoglalás után nem csodál-kozunk, ha a magyar filozófiáról szóló beszámolóban ezzel a meg-állapítással találkozunk: »Az első önálló gondolkodók között, kik a magyar nyelven filozófálás igazi lehetőségei számára komoly példát adtak, előkelő hely illeti meg a német nevű, német szellemű, németül iskolázott *Böhm Károly*-t és *Pauler Akos*-t.» (171. o.)

Azon ellenben nagyon is csodálkozunk, hogy ilyen megállapi-

tások hogyan kerülhettek bele olyan Enciklopédiába, amely azzal az igénnyel lép fel, hogy a »műveltséget keresők számára» vezető legyen, »biztoskezü kalauz, akire nyugodtan rábízhatjuk magunkat a tudomány és művészetek bonyolult útvesztőjében.» (6. o.)

Hogy van-e magyar filozófia, ez mindenesetre nagyobb horderejű kérdés, semminthogy egy ilyen kesernyés megjegyzéssel elintézhető volna: »Művirág lett belőle», »mert tőlünk idegen kultúrlélek felrétegződése és mint ilyen, iskolás jellegű»; nagy horderejű kérdés, amely mellett érdemes megállanunk és érdemes fellette gondolkoznunk.

I.

A filozófia, mikor a legegyetemesebb s legalapvetőbb fogalmakat (lényeg, valóság, erő, anyag, stb.) tűzte ki vizsgálódása kiindulópontjául, s amikor a legelső időtől fogva a legemberibb kérdés: a tudás, az ismeret, általában a szellem mibenlétét kutatta és ezt tartotta leglényegesebb foglalkozásának, olyan célokat tűzött maga elé, amelyek a legteljesebb mértékben egyetemlegesek; éppen ezért kivétel nélkül minden emberre és nemzetre nézve egyaránt szükséges, a tudományos élet számára pedig nélkülözhetetlen előfeltétel e célokkal való foglalkozás és a feltett kérdésekre való feleletadás.

Ebből következik az is, hogy ahol igazi tudásra való törekvés van, ahol egy nemzet komolyan hozzá akart járulni a tudományos állagának gyarapításához, ott mindenütt szükségesnek látszott az ősi filozófiai problémákkal való bátor szembenézés is, hogy ennek révén szilárd alapvetés eszközöltessék minden lehető tudományos kérdéshez.

Maga a filozófiai problematika örök, szinte mondhatnók: változatlan s e problematikával való foglalkozás kényszerűen kötelező bármely nemzet számára. Hiszen a tudás, az ismeret, az ismerő szellem mibenléte amilyen lényeges és szükségszerűen első kérdése volt kezdettől fogva a filozófiának, a tudásra törő embernek, épp oly szükségszerűen lényeges és utolsó kérdése marad minden idők filozófusának. Más szóval: amilyen érdekesen izgató kérdése volt a szellem, az ismeret maga az első filozófusnak, éppolyan érdekesen izgató, örök rejtélyekkel teljes kérdése marad az utolsó filozófusnak is. A tudás, a tapasztalás mibenlétével való számotvetés alapvető kérdése marad mindig a filozófiának. Míg ember lesz a földön, mindig lesz költő, aki spontán kifejezést ad érzelmeinek és gondolatainak, de mindig lesz filozófus is, aki újabb belátást fog keresni és találni az alkotó szellem sajátos világába. A szellem világa ugyanis mély, kimeríthetetlenül gazdag s mindig fog új meg új problémákat nyújtani annak számára, aki nem szeret a felületen maradni. A filozófia, bármely nép műveli is azt, sajátos problematikájánál fogva az ismerő szellem önkérdéseit bon-

colja s mint ilyen szükségszerűen egyetemes, általános emberi érdekekkel foglalkozó tudomány.

Ha erről az oldalról nézzük a felvetett kérdést: van-e magyar filozófia? — azt kell felelnünk, hogy nincsen, amint hogy nincsen ilyen formán német filozófia, angol filozófia, sőt még görög filozófia sem. Csak filozófia van és annak különböző nemzetiségű munkásai.

Kant büszkesége lett a német szellemi életnek, de nem német filozófiát alkotott, hanem maradandó megállapításokkal és eredményekkel gazdagította a filozófiai vizsgálódást általában, amelyből haszna lett nemcsak a német tudományosságnak, hanem általában az egész világ szellemi életének. Az egyes népek büszkék lehetnek ugyan rá, ha fiaik jelentős eredményekkel gazdagították a filozófia problémáját; de azok egyidejűleg nemcsak nemzetük, hanem az egész emberiség kultúráját is munkálták.

II.

Van azonban a felvetett kérdésnek egy másik oldala is. A különböző nemzetek és népek nem egyformán vették ki részüket a filozófiai gondolkodás munkálásából s nem járultak mind egyformán hozzá a felvetett problémák megoldásának előbbviteléhez. Vannak nemzetek, amelyek e tekintetben elsőrangú munkát végeztek, viszont vannak, amelyek csupán más népek fiainak vizsgálódását és megállapítását ültették át a honi talajba. Vannak filozófikus hajlamú népek, viszont vannak népek, amelyeket kevésbé ragadott meg a magára eszmélés lelke.

Amelyik nép eljutott arra a szellemi nagykorúságra, hogy fiai által a maga számára is helyet biztosítson azok között, akik értékes megállapításaikkal előbbrevitték a filozófiai problémák vizsgálatát és hozzájárultak a felvetett kérdések tisztázásához, az a nép megérdemli, hogy nevet is biztosítson magának a filozófia területén. Joggal beszélhetünk ilyen formán görög filozófiáról, mert a görög nép fiai megindítóivá váltak annak az örökké tartó láncnak, amely azóta egybefűzi azokat, nemcsak a mai napig, de mondhatjuk: az idők végtelenségéig, akik a görögség nyomában haladva elemezték a szellem világának csodáit. Joggal beszélhetünk német filozófiáról is ilyen értelemben, mert a német nép csodálatos gazdagsággal termelte ki a filozófia nagyjait, akik tartó oszlopaivá váltak a mai filozófiai gondolkodás épületének. Ugyanígy szólhatunk francia, angol és olasz filozófiáról is, ha egyszer kritériumul elfogadtuk, hogy minden nemzet filozófiája megérdemli az önálló megjelölést, amelynek fiai, hacsak egy ponton is, hozzájárultak önálló vizsgálódásaikkal a filozófiai problémák tisztázásához.

E kritérium figyelembevételével kérdezhetjük ujólag: van-e magyar filozófia? — s boldog örvendezéssel felelhetünk rá, hogy igenis: van, abban az értelemben, hogy az Apácai Csere János ál-

tal propagált öncélú magyar tudományosság hosszú századok után végre a filozófia terén is hozott maradandó értékű, önálló gyümölcsöt, elsősorban a Böhm Károly gondolatrendszerében s részben Pauler Ákos munkássága által is.

Amint a magyar tudományosság sorban levetette a gyermekcipőket a különböző tudományágakban a századok folyamán, hogy önálló munkásság által is becsületet szerezzen a magyar névnek, úgy igyekezett a századokon keresztül epigon-jellegű magyar filozófia is önálló utakra lépni a mult század eleji nemzeti fellendülésnek nyomán és szellemében. Ez a törekvés kiütközött már az u. n. egyezményes filozófiában is, melynek művelői büszke öntudattal emelték magasra a pythagoreikusok által egyszer már hangoztatott harmóniának, mint a világmindenség és az emberi szellem tartó oszlopának zászlaját.

Vállalkozásukban azonban nagyobb volt a lelkesedés, a tüzes meggyőződés, mint a tartalom tényleges gazdagsága. A régi papi stílus fellengzőssége igyekezett pótolni művelőinél a tartalomban mutatkozó hiányokat s szegénységeket. De az eszme már megvolt, amely önálló rendszert kívánt adni a magyarnak. És megvalósulása nem sokáig kellett, hogy várasson magára. A feltörő nemzeti szellem ereje ejtette foglyul a mult század közepén Böhm Károlyt, hogy apostola legyen az önálló útra lépő magyar filozófiai munkásságnak. Áldó emlékezéssel kell nekünk ezért is megbecsülni nevét és gazdag munkásságát.

Nem csak magyar szemmel nagy ő, hanem egyetemes filozófiai nézőpontból is. S ki ismerje el nagyságát, ki tegyen meg mindent értékes megállapításainak felszínen tartásáért, ha nem mi, magyarok, akikért elsősorban munkálkodott?

Nem felejtsem el soha egy bolgár egyetemi hallgató lelkesültségét, aki, mikor hazánkban végzett filozófiai tanulmányai közben megismerkedett Böhm Károly műveivel, hallatlan szívóssággal vetette rá magát Böhm kötetének olvasására, mint aki nagy kincset talált. Lelkesültségében szinte úgy falta, különösen Böhm érték-tanát, mint más a regényt, időnként vizes ruhával hűtve le feje forróságát, de abbahagyni nem akarva a fejtegetések pompás sorozatát. Es ez az ifjú azt tűzte ki élete céljául, hogy bolgárra fordítsa Böhm kötetait abból a célból, hogy Böhm legyen az alap a bolgár filozófiai munkálkodás megindulásához.

Szegény Böhm, ha ezt megérte volna! Elégtételként szolgált volna neki azért a részvétlenségért, mellyel kötetei az első időkben találkoztak s amely, még ma is akadályá gondolatai szélesebb körben való gyümölcsözésének.

Sajnos, igen sokszor úgy van, hogy az idegen gondolat, még ha szürke is, könnyebben talál nálunk meghallgattatást, mint az itthoni komoly megállapítás. És sok igazság rejlik Böhm rezignált megállapításában is, mellyel harmadik kötetét útjára bocsátotta, hogy nem reméli az abban foglaltak gyors elterjedését, mert meg-

tanulta az első kötet kapcsán, hogy a magyar szivesebben tanul idegentől, mint a saját fajtájától. »Angol, francia, német írók — mondja 1906-ban keserűen, — a szellem életének megértéséhez erre (t. i. a projectio fogalmára) kénytelenek recurrálni s én büszke vagyok arra, hogy mindezeket megelőzőleg már 1883-ban a »Dialektikában« ezt a fogalmat állítottam a magyarázat középpontjába. Igaz, hogy nálunk kevesen értették meg; de most majd megértik — idegenektől!»*) És bizony, így járt tényleg azokkal a megállapításokkal is sok részben, melyekkel értékelméletében előzte meg korát. Akkor tanulta meg a magyar igazán becsülni és értékelni megállapításait, amelyek ma nélkülözhetetlen előfeltételei minden értéktudománynak, mikor később német írók hasonló szellemű megállapításai hívták fel a figyelmet értékelméleti vizsgálódásainak szinte kimeríthetetlen gazdagságára.

Értékelméleti megállapításainak milyen bámulatos kivirágzását találjuk aztán logikájában, de még inkább etikájában! Nincs ez utóbbinál vonzóbb, igazabb, nemesebb, eszméletőbb, nevelőbb olvasmány, értékesebb fejtegetés magyar irodalmunkban!

Ethikája, a kötelesség fogalmának előtérbe helyezésével, nemes eszmei tartalmával, igazán alkalmas arra, hogy a nemzeti megújulás kátéja legyen. Az önmaga értékét meglátott és átértett nemes szellem ragyogása tükröződik minden során. Aki Böhmben és munkásságában csak »iskolás« lelket és jelleget lát, az igazán keveset értett meg munkássága lényegéből!

III.

Hol volna pedig a helye Böhm igazi, lényeges munkásságát feltüntető méltatásnak, mint éppen egy olyan Enciklopédiában, amely »az általános műveltséget kereső közönség számára íródott«, amely célul »a tanulni vágyó laikus és nem a szakember kielégítését« (5. o.) tűzte maga elé? Itt volna helye, itt volna legnagyobb szükség s egyben komoly kötelesség is felhívni a közönség figyelmét, filozófiai műveltségünk megalapozójára, európai büszkeségünkre: Böhm Károlyra.

E helyett igen vérszegény s nem a nagyközönség igazi szükségét kielégítő jellemzést kapunk: »Böhm Károly a fichtei szubjektív-idealizmus elvi alapján állva, egyedülvalónak az Ent tartotta, akinek önmagából kiható tevékenysége teremti a világot. Az empirikus én tevékenysége célpontjában az En mint tökéletesség áll, melynek elnyerését célozza egész tevékenysége. Ilyen értelemben az En a legnagyobb érték, az önérték, mely egyszersmind mindennek a lényegét alkotja« (171. o.) Ebből a beszámolóból legfeljebb csak félreismerni, nem megismerni lehet Böhmöt. Abból mindent megkaphat az ember, csak éppen Böhm gondolkozásából s gondo-

*) Axiol. VII. o.

latai igaz lényegéből kap keveset. A kevés szóban ugyanis éppen munkásságának színe, veleje sikkad el.

Erre a jellemzésre gondolva szószerint idézhetem egyik, Böhm Károlyról írott cikkemnek következő sorait: »A német idealizmus nagyjainak: Fichtenek, Schellingnek, Hegelnek dicsőségét zengik a németek, de zengi az egész művelt világ, zengjük mi magyarok is. Schopenhauernek, Nitzschenek nevével tele van az egész művelt világ, a magyar közgondolkodás is. Böhm felérő volt ezekkel tudományban, s az utóbbi kettőt mennyire felülmúlja lelkének derűje szellemének emelkedettsége, erkölcsi gondolkodásának nagyvonalúsága. Mégis a halált lehelő Schopenhauernek nevét ismeri minden magyar intellektuel, a nemes szellem fenségében fénylő Böhm Károlyról mit sem tud a magyar közvélemény; pedig nekünk magyaroknak áldozott nagy szelleme fényével. Szomorú igazság, hogy mi magyarok is jobban ismernénk ma nevét, ha nem magyarul, de németül filozófált volna». (Prot. Tanügyi Szemle 1936. évf. 193—194. o.) Csak azt tehetem hozzá ehhez: ha nem magyarul, de németül filozófált volna, több teret szentelt volna emlékének s igazabb méltatást adott volna róla a Kis Enciklopédia is.

Szellemi nagyjaink megbecsülése pedig elsőrendű kötelességünk, különösen ma, amikor a népek kulturális tekintetben is mérkőznek egymással. Szellemi nagyjaink gondolatainak ápolása, értékének felismerése és propagálása ma igazán nemzeti érdekünk.

Hogy e tekintetben nem egészen sivár a helyzet, az kétségtelen. Ha nem is nagy a Böhm szellemének hatóköre a magyar kulturális életben; helyesebben: ha nem is olyan nagy, mint amilyet méltán megérdemelne értéke következtében, azért mégis jelentős. Tanítványainak lelkes köre az ő nyomdokain halad s igazi megbecsüléssel aknázza ki nemcsak a filozófia terén, de még teológiaiilag is azokat a lehetőségeket, melyek a Böhm munkásságában, gondolataiban rejlenek. Nagy magyar lélek ő, meg kell ragadnunk minden alkalmat, hogy gondolataival tápláljuk nemzeti kultúránkat, szellemének nemességére emeljük fel a magyar lelkiséget.

A mienk akart lenni, amikor életét és munkásságát kizárólag a magyar tudományosság művelésére szentelte oda. A mienk akart lenni teljességgel, mikor apostoli hévvel és maga megtagadásával szolgálta a bontakozó magyar filozófiai szellem ügyét. Más alig olvashatja magyar nyelvű írásainak gazdag tárházát, mint a magyarság. Ne tagadjuk meg hát őt, hanem ismerjük meg értékét és munkálkodjunk épp olyan fanatizmussal a magyar filozófia gazdagodásáért, felszínén tartásáért, mint amilyen odaadással munkálkodott ő.

* * *

Befejezésül még csak annyit: kis nép vagyunk, kultúrjavunk is kevesebb, mint a nagy népeknek. De éppen ezért amink van, azt meg kell becsülnünk. Becsüljük is meg azáltal, hogy ismerjük

Dr. Horkay László: Van-e magyar filozófia?

meg magunk is minél behatóbban és igazabban, sőt ismertessük meg másokkal is. Filozófiai irodalmunk is kicsiny más élen álló nemzetekéhez viszonyítva, de más kis nemzetekéhez hasonlítva gazdag és értékes alkotásokban állandóan gyarapodó. Meg kellene tennünk mindent, hogy megismertessük népünk vezető rétegével. Hadd hassa át a filozófiai elmélkedésre nagyon is hajlamos magyar népet az az erő, amely szellemi nagyjaink gondolataiból árad s hadd épüljön ezáltal is a szebb, mert értékesebb magyar jövő.

Dr. Horkay László.
